

MİLLİ SARAYLAR

KÜLTÜR-SANAT-TARİH DERGİSİ SAYI: 5 / 2010

TBMM MİLLİ SARAYLAR DAİRE BAŞKANLIĞI YAYINI
İSTANBUL 2010

Dolmabahçe Sarayı'nda Son Halife Abdülmecid Efendi'nin Kütüphanesi

Akile ÇELİK*

Osmanlı Padişahları, Kitap ve Kütüphane

Kitaplar, insanın eğitimini ve gelişimini sağlamayı amaçlayan, ufku açan, gönülleri ve zihinleri aydınlatan araçlardandır. İnsanlığın bilgi, fikir, edebiyat ve sanat birikimi kitaplarla korunur ve aktarılır. Onlara ulaşmamızı sağlayan en önemli adres ise kütüphanelerdir.

Tarih boyunca birçok büyük medeniyette olduğu gibi, Osmanlı medeniyetinde de bilgiye büyük önem verilmiş ilim öğrenmek ve öğretmek en faziletli işlerden sayılmıştır. Osmanlı Devletinde ilk kütüphane medrese bünyesinde kurulmuştur. Bilinen ilk Osmanlı kütüphaneleri Bursa ve Bolu da kurulmuş olan iki medresenin içinde oluşturulmuştur. Yıldırım Bayezid zamanında Bursa'da Eyne Subası Medresesi'nde de bir kütüphane kurulmuştur. İmparatorluğa en parlak dönemini yaşatan Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'u fethettikten sonra çeşitli imar faaliyetleri arasında önemli kütüphaneler de yaptırmıştır. Ayasofya yakınında yaptırılan halka açık kütüphane, Fatih Camisi külliyesi içinde yaptırılan kütüphane, Zeyrek Camisi kütüphanesi, Eyüp

1 Abdülmecid Efendi
Kütüphanesi'nin genel görünüşü.

* Müze Araştırmacı, Kitap Seksyonu ve Kütüphane Sorumlusu,
TBMM Milli Saraylar.

Sultan Camisi yanındaki kütüphaneler dönemin en meşhur kütüphaneleridir. Daha sonraki padişahlar tarafından İstanbul'un yanı sıra Amasya, Edirne, Bursa, Manisa, Trabzon ve başka şehirlerde de kütüphaneler kurulmuştur. Osmanlı İmparatorluğu döneminde Topkapı Sarayı bünyesinde kurulan saray kütüphanesi ile Ayasofya, Süleymaniye, Şehzadebaşı ve Beyazıt Kütüphaneleri zenginleştirilerek günümüze kadar gelmiş önemli nadir eser kütüphaneleridir. Kütüphanelerde devlet tarafından kontrol ve düzenlemeye çalışmaları ise ilk defa II. Mahmud döneminde gerçekleştirılmıştır. İlme, ilim adamlarına ve kitaba önem veren padişahlardan biri olan Sultan II. Abdülhamid döneminde İstanbul ve başka illerdeki kütüphaneler tertip ve tanzim ettirilecek, fihristler düzenlenmiştir. Abdülhamid, Yıldız Sarayı'ndaki Çit Kasrı kütüphane olarak tahsis ettirerek zamanının çoğunu burada geçirmiştir. Yine aynı dönemde (1882) "Kütüphane-i Umumi-i Osmani" adıyla nizamname çıkarılarak, herkesin faydalana bilceği genel kütüphaneler kurulmuştur.

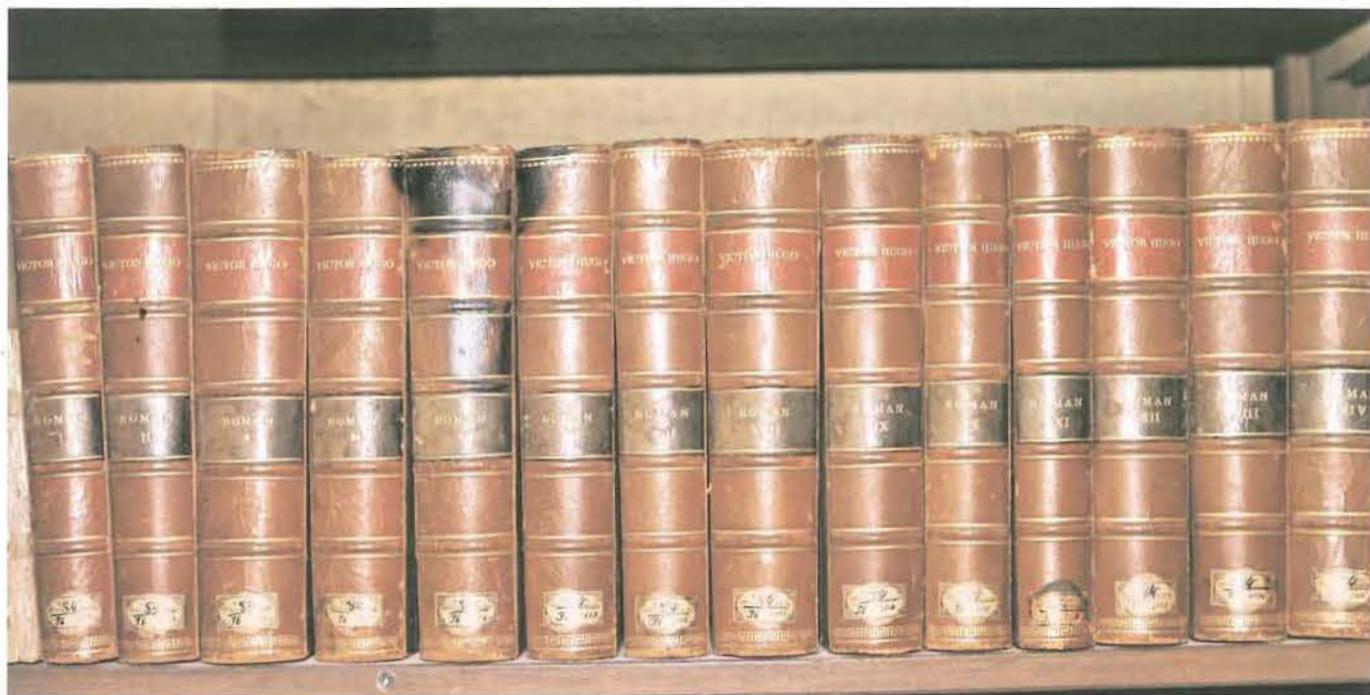
Osmanlı Padişahları için saray (Topkapı Sarayı) kütüphanesinin her zaman ayrı bir önemi ve değeri olmuştur. Padişahların en çok değer verdikleri eserler, başta Kur'an-ı Kerimler olmak üzere, el yazması kitaplardır. Sayıları 18. yüzyılın başına kadar giderek artan bu kitaplar Sultanların hazinesinde korunmuş, zaman zaman bunlardan bir kısmı okuma amacıyla has odalarına veya hareme getirilerek burada muhafaza edilmiş ve sonra tekrar hazinelerinde korunmaya devam edilmiştir.

Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman döneminde sarayın kitap hazinesi ganimet ve hediye yolu ile zenginleşirken, saray nakkaşhanesinde de Osmanlı kitap sanatının seçkin örnekleri hazırlanmış, resimlerle ve tezhiplerle bezenmiştir. Padişahlar arasında kitap sanatına ve kitaplara en düşkün olanlar II. Selim ve özellikle oğlu III. Murat'dır.¹ II. Beyazıt'ın kitaplara tutku derecesindeki bağlı olduğu, I. Selim'in en çeşitli savaşlarda bile kitapları yanından ayırmadığı, bılıhassa *Tarih-i Vassaf*'ı sık sık okuduğu bu konuda günümüze ulaşan bilgiler arasındadır.²

Bütün bu bilgiler ışığında, Osmanlı hükümdarlarının kitap sevgisi ve kitap dostluğunun adeta gelenek haline gelmiş olduğu söyleyebilir. Atalarından gelen bu gelenegi sürdürmen ve kitap sevgisini geniş bir kütüphane koleksiyonuna dönüştüren hanedan üyelerinden biri de İmparatorluğun son veliahdı ve Cumhuriyet'in seçtiği Son Halife Abdülmecid Efendi'dir.

2 Şehzade Abdülmecid Efendi ve
kütüphanesinin 22 Ekim 1892
tarihinde çekilen fotoğraf.

3

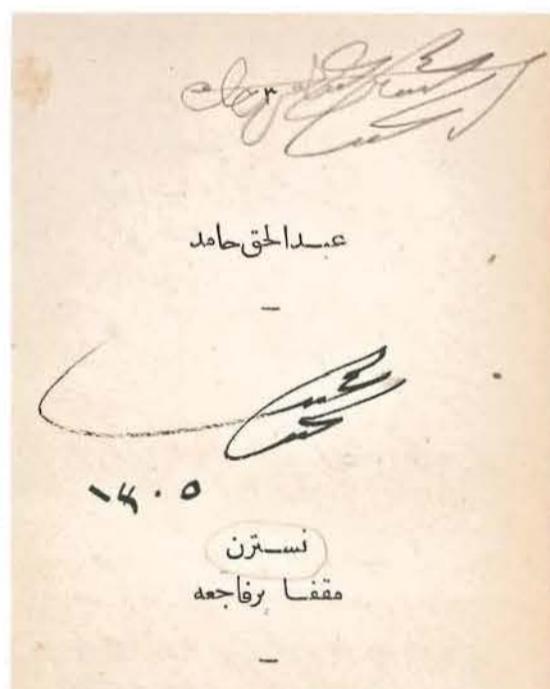
İmparatorluğun Son Halifi Abdülmecid Efendi'nin

Batılı Kişiliği ve Kitap Tutkusunun

Kütüphane Koleksiyonuna Yansıyan Örnekleri

Abdülmecid Efendi (1868 - 1944) İmparatorluğun Avrupa ziyareti yapan ilk ve tek padişahı olarak ünlenen Sultan Abdülaziz ile Hayranıdıl Kadinefendi'nin oğlu olarak Dolmabahçe Sarayı'nda dünyaya gelmiştir. Babasının ölümü üzerine 7 yaşında babasız kalmış, bu şüpheli ölüm bütün hayatı boyunca kendisini rahatsız etmiştir. Abdülmecid Efendi'nin özel hizmetinde bulunan İsmail Baykal'ın anılarında, babasının öldürüldüğüne dair şüpheleri şu sözlerle yer almıştır: "Bir gün selamlık dairesine çıkmıştı; biraz kütüphaneye kadar gidelim dedi. Kütüphanesi de harem dairesinde idi. İçeri girdik, bir iki kitaba baktıktan sonra: "İsmail Bey, burasını sen bilmezsin. İşte pederi öldürdükleri, hayır şehit ettikleri oda" demekle ilk olarak Abdülaziz'in öldürüldüğünü işaret etmiştir". Göründüğü gibi, Abdülmecid Efendi Feriye Sarayı Şehzade Dairesinde, çok sevdiği babasının öldüğü odayı, yine çok sevdiği bir başka şeyle, kitaplarla doldurmuş, burasını özel kütüphanesi yapmıştır.³

Yıldız'daki Şehzadegan Mektebinde kardeşleri Şevket ve Seyfeddin Efendilerle birlikte, devrin önemli hocalarından Mütercim Münir ve Tophane Müşiri Zeki Paşa'dan dersler alan Abdülmecid Efendi'nin yabancı dilleri öğrenme konusunda da yetenekli olduğu bilinmektedir. Fransızçayı, Galatasaray Sultanisi hocalarından ve Fransız yazınının önemli kalemlerinden olan Bergeran ile Duyun-ı Umumiye görevlilerinden Guyot'tan öğrenmiştir. Ayrıca, Alman ve İsviçre okulları profesörlerinden ünlü tarihçi Rodeh'ten sekiz sene Almanca ve tarih dersleri alarak iyi derecede Almanca bilgisine sahip olmuştur. Öte yandan özel hocalar tutarak İngilizceyi de yayınları takip edecek derecede öğrenmiştir. Abdülmecid Efendi Şeyhülmuharririn Mahmut Sadık Bey'den Tükçe, sarf, nahiv, edebiyat, tarih, cebir, riyaziyat,

4

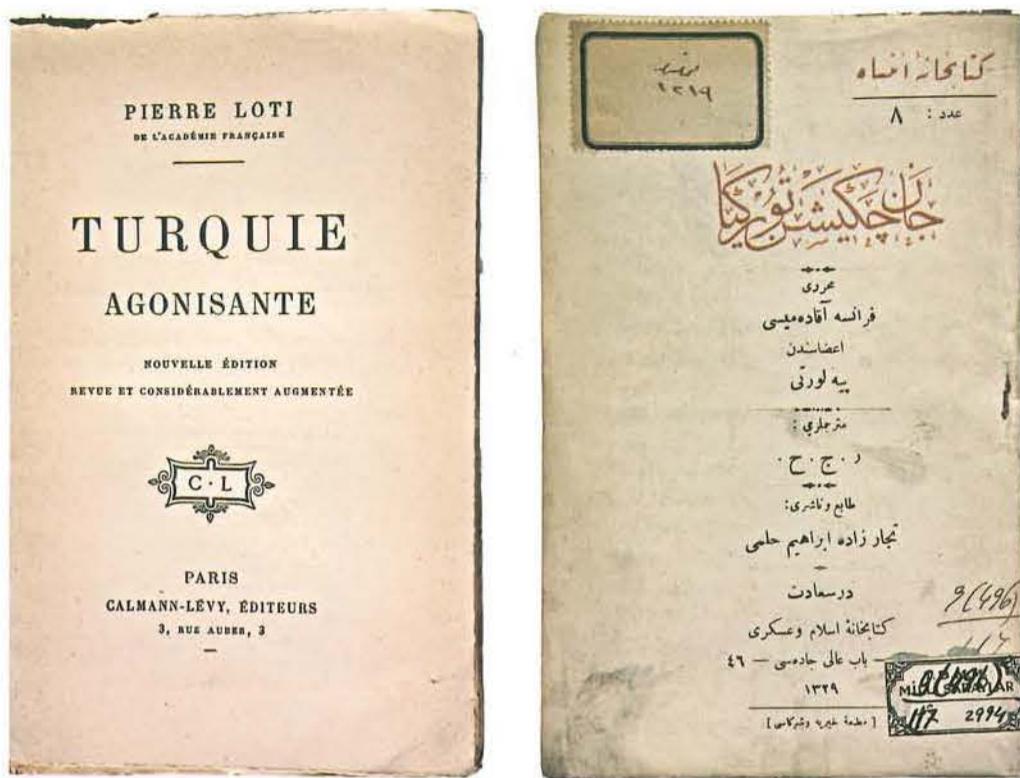
3 Abdülmecid Efendi

Kütüphanesi'nde bulunan "Victor Hugo" serilerinden bir bölüm.

4 Kütüphanede bulunan kitapların pek çoğu olduğu gibi Abdülhak Hamit'in "Nesteren" isimli kitabında da Abdülmecid Efendi'nin imzası ve tarih görülmektedir.

5 Pierre Loti'nin Abdülmecid Efendi'ye hediye ettiği kitaplardan biri olan "Turquie Agonisante" isimli kitabın iç kapağı.

6 Aynı kitabın "Can Çekisen Türkiye" adıyla yapılan çevirisi.

5-6

tabiat, hikmet, kimya dersleri almış, ilerleyen yıllarda Ömer Rıza Doğrul ve Nerver Usta isimli hanımdan aldığı derslerle Arapça ve Farsçasını ilerletmiştir.⁴

Abdülmecid Efendi batı dillerine hakim olduğu kadar, batı kültürüne de yakın olmuştur. Bugün Dolmabahçe Sarayı'nda bulunan şahsi kütüphanesinin koleksiyonu incelendiğinde, kütüphaneye kayıtlı 10867 adet eserin içinde 3836 adet Osmanlıca, 322 adet Arapça 15 adet Farsça, 199 adet hem Osmanlıca hem Fransızca, 41 adet ise hem Osmanlıca hem Almanca dillerinde kitap bulunduğu görülmektedir. Geriye kalan 6454 adet eser ise sadece Fransızca ve Almanca dillerinde yazılmıştır. Kütüphane kataloğu Fransız Edebiyatı konu başlığında bulunan 204 adet eserin içinde Victor Hugo, Anatole France, Emile Zola gibi ünlü yazarların cilt cilt kitapları, yine Alman Edebiyatı konu başlığında bulunan 99 adet eserin içinde de Goethe, Henrik Ibsen, Schiller gibi ünlülerin kitapları yer almaktadır. Abdülmecid Efendi bu kitapları sadece bir koleksiyoner mantığıyla biriktirmemiş, bizzat okumuş ve incelemiştir. Kütüphanede bulunan pek çok kitap; altları çizili cümleler, sayfa kenarlarına alınmış notlar, çeşitli yerlerinde yazılı tarihler ve atılan imzalarla okunmuşluğun izlerini taşımaktadır.

Abdülmecid Efendi, dönemin onde gelen fikir, sanat ve edebiyat adamlarıyla da yakını ilişkiler kurmuş, dostluklar geliştirmiştir. Bunlardan başlıcaları İtalyan ressam Zonaro, Pierre Loti, Claude Farrere, Abdülhak Hamid, Tevfik Fikret, Recaizade Mahmud Ekrem'dir. Özellikle Pierre Loti, Claude Farrere gibi yazarlarla mektuplaşmış, kendi yaptığı tablolari hediye etmiştir.⁵ Pierre Loti tarafından kendisine yazılan mektuplardan 5 tanesi Hayat Tarih Mecmuası 1965 yılı Kasım sayısında yayınlanmıştır. Pierre Loti 1913 yılı Mayıs ayında yazdığı mektubunda *Turquie Agonisante* isimli kitabını gönderdiğini ve daha önce Abdülmecid Efendi tarafından gönderilen tablo ve fotoğrafların kendisi için ne kadar değerli olduğunu belirtmiştir. Nitekim bu mektupla Abdülmecid Efendi'ye hediye edilen ve Fransız kamuoyuna karşı Türkiye savunması olarak öne çıkan kitap, bugün 2992, 2993 envanter nu-

7

8

marasıyla kütüphane koleksiyonu içerisinde yer almaktadır. Kitabın 1913 yılında *Can Çekisen Türkiye* adıyla yapılan çevirisinde 2994 envanter numarasıyla koleksiyona kayıtlıdır. Kütüphane koleksiyonunun içinde Pierre Loti'nin 13, Abdülhak Hamid'in 12, Dukakinzade Basri Bey ve Recaizade Mahmud Ekrem'in 5 er adet kitabı bulunmaktadır. Pierre Loti'nin *Les Allies Qu'il Nous Faudrait* (Bize Lazım Olan Müttefikler) ve *La Mort de Notre Chere France eu Orient* isimli kitapları yazarları tarafından imzalanarak Abdülmecid Efendi'ye ithaf edilmiştir. Kitaplardan birincisinde Balkan Savaşı'nda Türklerde yapılan baskı, zulüm ve katliamlar anlatılmıştır. İkinci kitapta ise Fransa'nın doğu sorununa ve Türkiye'ye bakış açısı eleştirilmiş, Fransa ile Türkiye ilişkilerinin nasıl bir yön alması gerektiği konusu işlenmiştir. Kitap 1922'de Feyyaz Mümtaz tarafından *Fransa Şark'ta Neler Kaybetti* adıyla tercüme edilerek Muğla İnkılap Gazetesi Matbaasında basılmıştır.

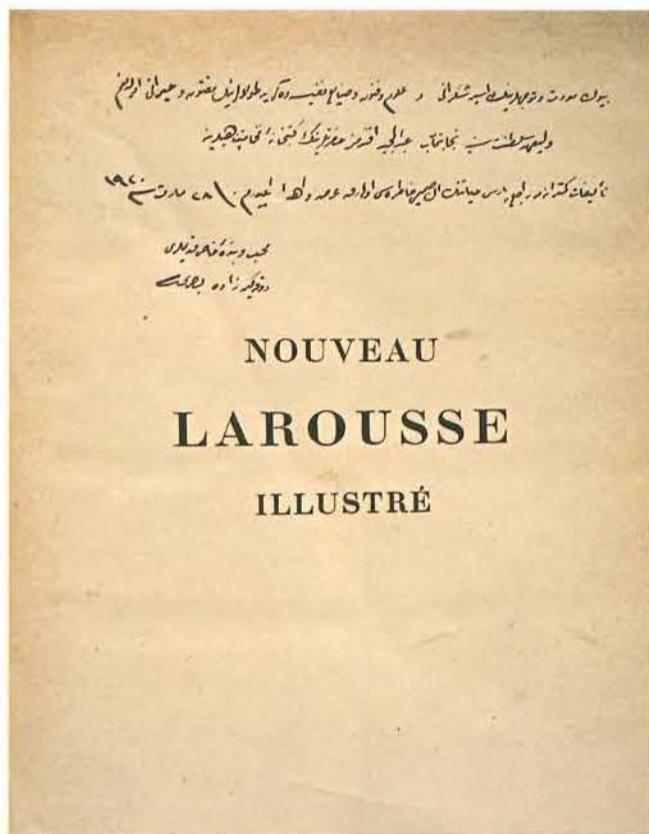
Kütüphanede, Pierre Loti'nin kitaplarında olduğu gibi yazarları tarafından imzalanarak Abdülmecid Efendi'ye hediye edilen pek çok kitap bulunmaktadır. Örneğin, kütüphane envanteri 7 numaraya kayıtlı *Almancadan Türkçeye Lügat Kitabı* Sultan V. Mehmed Reşad tarafından Abülmecid Efendi'ye hediye edilmiştir. Yine

7 Kütüphane koleksiyonunda bulunan ünlü şair Abdülhak Hamit'in "Bala'dan Bir Ses" isimli şiir kitabı.

8 Yazarı Ömer Faik tarafından Sultan Reşad'a, Sultan Reşad tarafından da Abdülmecid Efendi'ye hediye edilen Almanca - Türkçe sözlük.

9 Dukakinzade Basri Bey tarafından Abdülmecid Efendi'ye ithaf edilen "Nouveau Larousse Illustre" isimli ansiklopedi.

10 Gerard Freres ve Librairie S.H. Weiss yayinevinden satın alınan kitapların faturası.

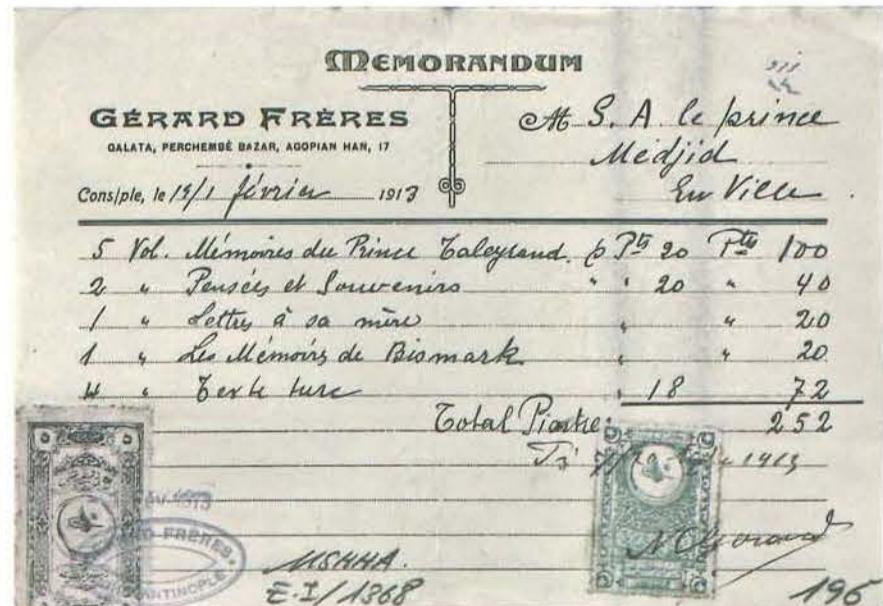
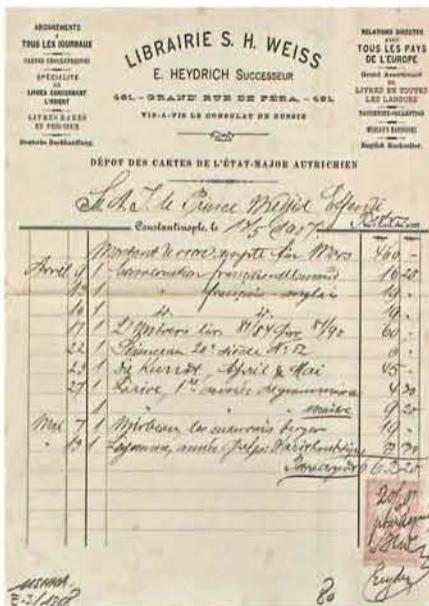

9

bunun gibi 49-56 envanter numarasına kayıtlı *Nouveau Larousse Illustre*, Dukakinzade Basri Bey tarafından, 680 envanter numaralı *Ruhî'l Akvam* çevireni Abdullah Cevdet tarafından, 744 numaralı *Külliyyat-i Şeyh-ül İslâm* ve 709 numaralı *Saffetü'l Beyan Fi Tefsir'ül Kur'an* yazarları Şeyhüllâslâm Musa Kazım tarafından ithaf yazısı yazılarak Abdülmecid Efendi'ye hediye edilen kitaplardan bazlarıdır. 1870 tarihli *Manuel Terminologique Français-Ottoman* isimli kitap ise ithaf yazısı yazılarak Abdülmecid Efendi'nin babası Sultan Abdülaziz'e hediye edilmiş ve bugün 13 envanter numarasıyla kütüphane raflarındaki yerini almıştır. Ancak, kütüphane koleksiyonunun büyük çoğunluğunu Abdülmecid Efendi'nin yurt içi ve yurt dışındaki yayinevlerinden satın aldığı eserler oluşturmaktadır. Librairie S. H. Weiss ve Gerard Freres gibi yabancı, Kitabhanesi-i İbrahim Hilmi, Tefeyyüz Kitabhanesi, Vatan Mücellidhanesi gibi yerli yayinevlerinden kitap satın aldığı, ciltleme ve abonetlik bedellerini ödediği arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. Örneğin MSHHA EI/1368 numaraya kayıtlı Gerard Freres yayinevinin furasında geçen *Pensees et souvenirs* isimli kitap 3351 ve 3352 envanter numarasıyla, yine MSHHA EI/1368 numaraya kayıtlı Librairie S. H. Weiss yayinevinin furasında geçen *La science au XXe siècle* isimli yayın ise K 213 (3)-1-43 envanter numarasıyla kütüphane koleksiyonunda yer almaktadır.

Abdülmecid Efendi Kütüphanesinde Bulunan Süreli Yayınlar, Fotoğraflar ve Albümler

Avrupa sanatını ve edebiyatını düzenli olarak takip eden Abdülmecid Efendi yerli ve yabancı birçok gazete ve dergiye abone olmuştur. Kütüphanede bazıları ciltli olmak üzere 700 adet gazete, 3829 adet dergi bulunmaktadır. Takvim-i Vakayı, İkdam, Yeni Gün, Al Mokaddam, The Morning Post, Le Matin, Sabah gibi gazetelerin yanı sıra, özellikle 1922 yılı içinde Avrupa

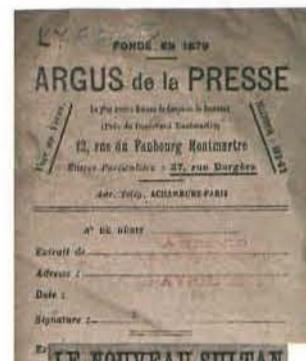
10

basınında çıkan önemli haberlerin özetleri, tercümeleri ve sansür bölümleri ve Argus isimli gazete kesme firması tarafından gönderilmiş gazete kesikleri de kütüphane koleksiyonunda yer almaktadır.⁶ Aynı firma Halifelik kaldırılıp, Abdülmecid Efendi ülke dışına gönderildikten sonra, aylık abonman bedeli karşılığında Halife-liğin kaldırılışı ile ilgili gazete yazlarını keserek kendisine göndermeyi teklif etmiştir.⁷ Abdülmecid Efendi Sultan II. Abdülhamid'in padişahlığı döneminde yasaklanan gazeteleri yurt dışından getirtip okumuş, o dönemde Veliahd olan Vahdeddin'in durumu Sultan II. Abdülhamid'e bildirmesi üzerine kayınbiraderi Zeki Bey, lalası Mehmed Bey, hocası Mahmud Sadık Bey sürgüne gönderilmiştir.⁸ Bu olay İsmail Baykal'ın anılarında Abdülmecid Efendi'nin şu sözleriyle anlatılmaktadır: "Bakınız, size bir şey anlatayım. Bu Zeki'nin neden sürgüne gittiğini biliyor musunuz? Her halde size de anlatmıştır. Bu hadise tamamen Vahdeddin'in yüzündendir. Benim Paris'ten getirttiğim Tan gazetelerini Zeki Bey postaneden bin müşkülatla alır getirirdi. Bir gün Vahdeddin'le görüşüyordum. Bana 'Birader sizin Tan gazetelerini lutfeteniz de bir kere gözden geçirsek' dedi. Ben de saflikla 'Emir buyurursanız birader' diyerek yolladım. Aradan bir hafta geçti. Abdülhamid beni çağırdı. Yıldız Sarayı'na gittim. Huzuru şahanede konuşurken Abdülhamid: 'İnkar ettin birader, benim yasak ettiğim gazeteleri acaba niçin getirtip okuyorsunuz' dedi. Ben de 'Hayır, efendimiz böyle bir şey vaki değildir' dedim. Yanında sakladığı gazeteleri öňüme sermesin mi, yalancı durumuna düşmüştüm. Vahdeddin'in gazeteleri Abdülhamid'e ulaştığı ortaya çıktı."⁹ Bu diyalogdan da anlaşıldığı gibi devrin siyasi ve kültürel olaylarını çeşitli yayınları okuyarak yakından takip etmeyen Abdülmecid Efendi'nin okuma aşkı zaman zaman bazı riskleri de göze almasına sebep olmuştur.

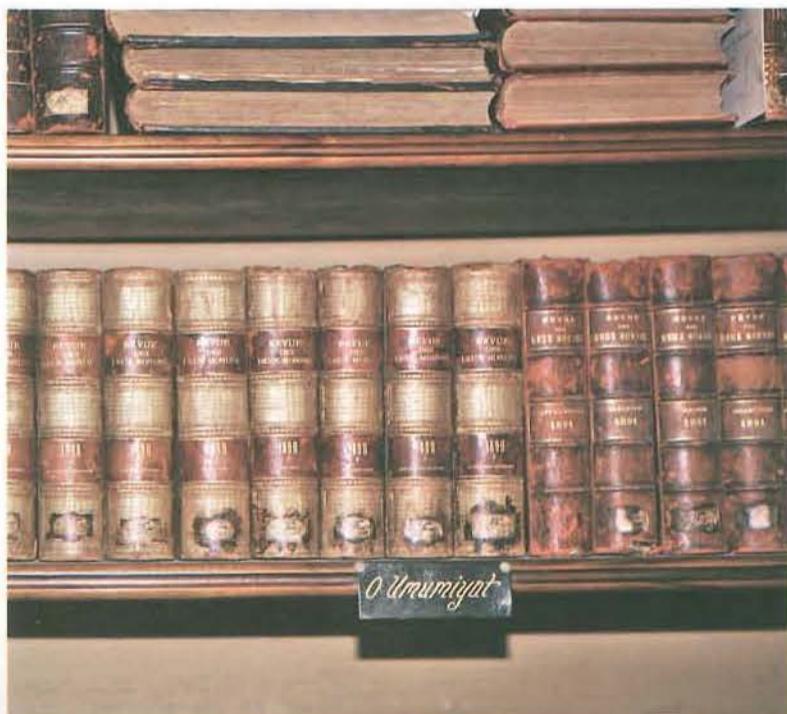
Abdülmecid Efendi'nin kütüphanesinde, gazetelerden başka L'illustration, Revue Des Deux Mondes, La Petite Illustration, La Revue Politique Internationale, İslam Mecmuası, Der Panther, Ceride-i İlmiye, Mecmua-i Ebuzziya, Die Zukunft, Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası, Servet-i Fünun, Süs, Sebilü'l Reşad, Moder-

11 Sultan Reşad'in tahta çıkışıyla ilgili Argus gazete kesme firması tarafından kesilerek gönderilen makale örneği.

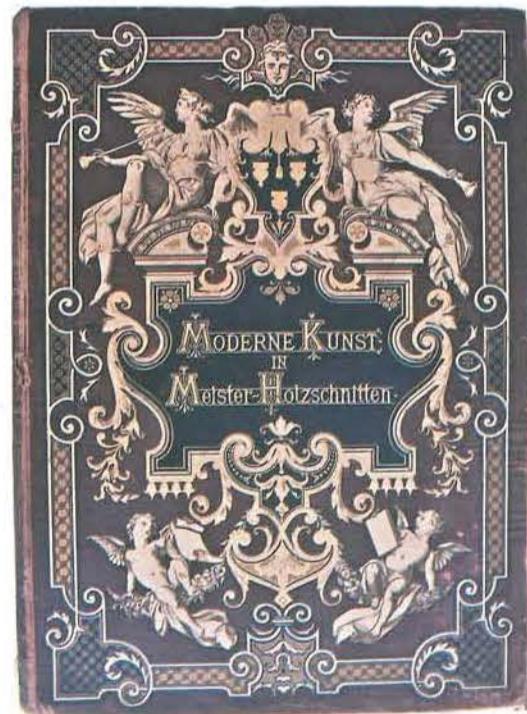
12 Kütüphane koleksiyonunda bulunan "Moderne Kunst" ve "Revue Des Deux Mondes" dergileri.

11

12

ne Kunst, Die Woche gibi dergilerin çeşitli sayıları, ansiklopedi, sözlük, yıllık, harita gibi başvuru eserleri, Abdülmecid Efendi ve ailesine ait fotoğraflar ve çeşitli albümler de koleksiyonun önemli parçaları olarak yer almaktadır.

Kütüphanede bulunan fotoğraf ve albümler gerek geçmiş imparatorların güç ve görkemini yansıtması bakımından etkileyici, gerek eski manzaraların keyfini yaşatması bakımından nostaljik, gerekse çeşitli kişi ve mekanların anlaşılması bakımından tarihi bir belge özelliği taşımaktadır. Örneğin 11/1252 envanter numarasına kayıtlı Alexandre I tarafından II. Abdülhamid'e sunulan ve asker kıyafetlerini içeren albüm, 11/1253 envanter numarasına kayıtlı Alman imparatorları, askeri ve sivil devlet adamlarına ait albüm, 11/1255 envanter numaralı İran Şahı, ailesi ve İran manzaralarını gösteren albüm gibi bazı albümler çeşitli imparatorluklara ait fotoğrafları, 11/1243, 11/1267, K 244 envanter numaralı albümler de, Abdülmecid Efendi'nin köşkü, Topkapı Sarayı, Yıldız Sarayı, İhlamur Kasrı gibi çeşitli saray, köşk ve kasırlara ait mekan fotoğraflarını içermesi açısından önemlidir.

Sanatçı Yönüyle Abdülmecid Efendi ve Kütüphane Koleksiyonunda Sanat Kitapları

13 Abdülmecid Efendi'nin kızı Dürüsəhvar Sultan, oğlu Ömer Faruk Efendi ve iyi bir binici olan Abdülmecid Efendi at üstünde.

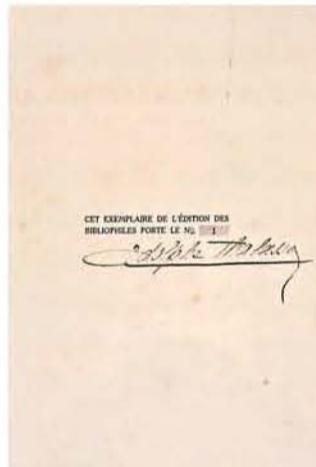
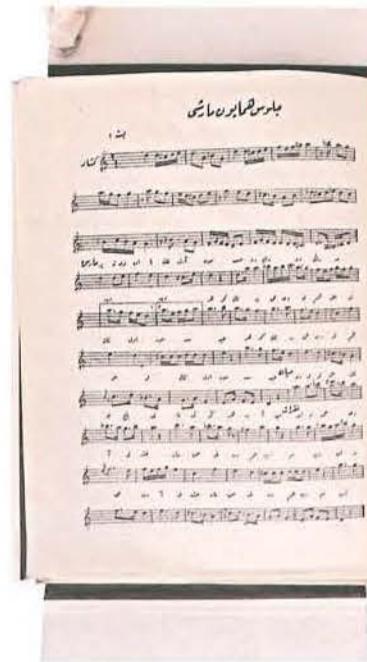
13

Abdülmecid Efendi, kültürel ve siyasal kimliğinin yanı sıra sanatçı kimliği ile de tanınmaktadır. Saray ressamı Zonaro'dan resim dersleri alan Abdülmecid Efendi, 200 den fazla olduğu rivayet edilen tablolarıyla yurt içi ve yurt dışı çeşitli sergilere katılmıştır.¹⁰ İbrahim Çallı, Şevket Dağ, Avni Lifij, Namık İsmail gibi devrin ünlü ressamlarıyla yakın dostluk kurmuş, tablolarını satın alarak sanata ve sanatçuya destek olmuştur. Abdülmecid Efendi resim sanatının yanı sıra müzikle de ilgilenmiştir. Kütüphanesinde Güzel Sanatlarla ilgili 454 adet, Resim Sanatı ile ilgili 236 adet, müzikle ilgili ise 298 adet kitap bulunmaktadır. Müzikle ilgili koleksiyonun tamamına yakın bir kısmı Schuman, Haydn, Mozart, Beethoven, Mendelssohn gibi klasik batı müziğinin önemli bestekarlarının eserlerinden oluşmaktadır. Resim sanatı ile ilgili kitapların arasında Preziosi'nin *Stamboul Souvenir d'Orient* isimli eseri ve Adolphe Thalasso'nun *L'art Ottoman; Les Peintres de Turquie* (Osmanlı Sanatı Türkiye Ressamları) adlı eserinin Abdülmecid Efendi'ye ithaf edilmiş olan 1 numaralı baskısı yer almaktadır. Hayvanlara, özellikle atlara olan sevgisi bilinen Abdülmecid Efendi'nin kütüphanesinde çeşitli cins atlara ait fotoğraf albümleri, at yarışları ile ilgili kitaplar ve hayvan anatomisi kitapları bulunmaktadır. Kütüphane koleksiyonu içinde K292-1-3 envanter numarasıyla yer alan *Handbuch der Anatomie der Tiere für Künstler* (Sanatçılara İçin Hayvan Anatomisi Atlası) isimli kitaptan resim yapmak için yararlandığı ve *At ve Köpek* isimli tablosunun bu şekilde ortaya çıktığı düşünülmektedir.

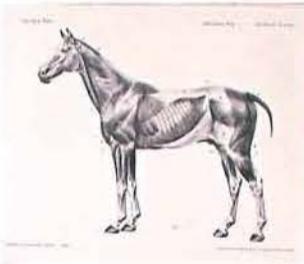
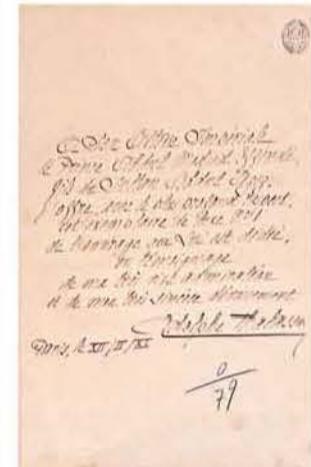
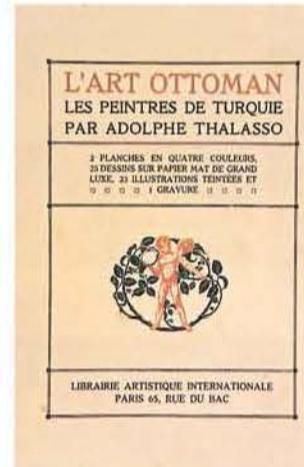
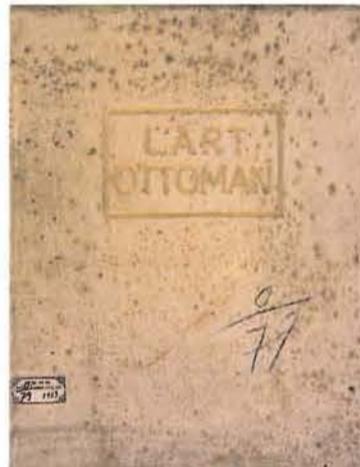
Modern düşüneleri ile tanınan Abdülmecid Efendi kadınları korumuş, onların meslek sahibi ol-

14

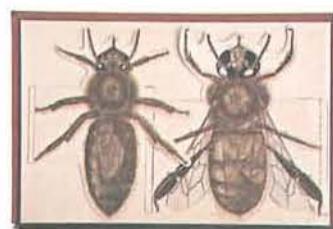
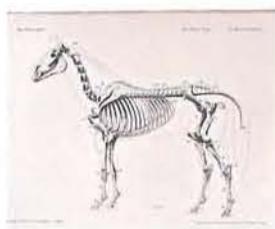
15

14 Kütüphanedeki nota
kitaplarından bir örnek.

15 Yaynevinin 1 numaralı nüshası
olan "L'Art Ottoman" isimli kitap
yazarı Adolphe Thalasso tarafından
imzalarak Abdülmecid Efendi'ye
hediye edilmiştir.

16 Abdülmecid Efendi'nin resim
yaparken faydaladığı hayvanlar ve
anatomileriyle ilgili kitaplardan
örnekler.

16

17

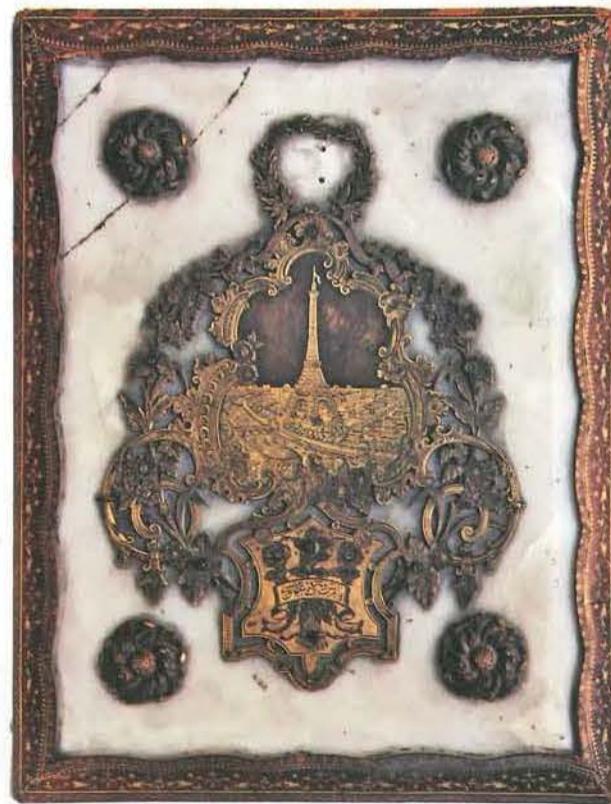
17 Abdülmecid Efendi'nin 1 teşrin-i evvel 1335 (1 Ekim 1919) tarihli "İnci" dergisinde yayınlanan kadınlarla ilgili röportajı

18 Kütüphanede bulunan "Paris Sergi-i Umumi" isimli kitabın mermer cildi ve metalden yapılarak cilt üzerine monte edilmiş "Eyfel Kulesi"nin görüntüsü

malarını, sanat ve edebiyat alanındaki gelişimlerini desteklemiştir. Bir kadın dergisi olan "İnci" isimli derginin 1 Teşrin-i Evvel 1335 (1919) tarihli 9. sayısında kadınlarla ilgili bir röportajı yayınlanmıştır. Kütüphane koleksiyonu K123-9 numaraya kayıtlı dergideki röportaj "Veliahd-ı Saltanat Devletlü Necabetlü Abdülmecid Efendi Hazretleriyle Mülakat" başlığıyla yayınlanmış ve Sedad Simavi tarafından kaleme alınmıştır. Abdülmecid Efendi bu röportajda kadınının toplumdaki yeri, giyim tarzı, edebiyat alanında eserleri ve Türk kadını hakkındaki düşüncelerini açıklamıştır.

Kütüphanede Bulunan Nadir Eserler

Abdülmecid Efendi Kütüphanesi'nde önemli bazı nadir eserler ve az sayıda (48 adet) yazma eser de bulunmaktadır. Kütüphane koleksiyonu 687 numaraya kayıtlı *Usulü'l Hikem fi Nizamü'l Ümem* isimli kitap ilk Türk matbaası olan İbrahim Müteferrika Matbaasında basılmış olması açısından kütüphanenin en nadir eserleri arasında olma özelliğine sahiptir. İbrahim Müteferrika bu kitabında, devlet yönetimindeki aksaklıklar ve yanlışlıklar dile getirerek

18

yönetici kadroyu uyarmıştır. Yine kütüphane koleksiyonuna 11/1265 envanter numarasıyla kayıtlı *Paris Sergi-i Umumi* isimli kitap, 1889 yılında Paris'te yapılan sənayi sergisini gezerek izlenimlerini anlatan İbrahim Edhem Mesut tarafından kaleme alınmış ve dönemin padişahı II. Abdülhamid'e sunulmuştur. Beyaz mermerden bir cilde sahip olan eserin kapağının tam ortasında serginin simgesi olan "Eyfel Kulesi"nin madenden yapılmış bir görüntüsü, dört köşesinde de yine aynı madenden yapılmış gülbezekler bulunmaktadır. Kütüphanede bulunan yazma eserler arasında 3798 envanter numaralı Ebubekir Mustafa tarafından yazılmış 1039 tarihli *Kur'an*, 3796 envanter numaralı Nahifi tarafından yazılmış *Manzum Siyer*, 3803 envanter numaralı Katip Çelebi'nin *Mizanü'l Hak Fi İhtiyarı'l Ehak* isimli eseri, Sultan Abdülmecid, Sultan II. Abdülhamid gibi padişahlar için yazılmış methiye ve kasideler bulunmaktadır. Kütüphanede bulunan eserlerin birçoğu ciltleri açısından da önemlidir. Cilt malzemesi olarak deri, kumaş (atlas, kadife gibi), ahşap, mermer kullanılmış, ciltlerin üzerleri altın yıldızlı Osmanlı arması, tuğra, ay yıldız formu ve 19. yüzyıl motifleri ile süslenmiştir. Ayri bir araştırma konusu olabilecek nitelikteki kitap ciltlerinin bazıları, yalnızca cilt özellikleri sebebiyle nadir eser kapsamında değerlendirilmektedir.

Tarihsel Süreç İçerisinde Kütüphanenin Fiziki Konumu, Mobilyaları ve Kütüphanede Yaşanan Tarihi Olaylar

Abdülmecid Efendi için kütüphanesi her zaman önemli olmuş, Feriye Sarayı'nda bulunan Şehzade Dairesi'nde babasının olduğu odayı kütüphane olarak kullanmış, çalışmalarını ve önemli görüşmelerini burada gerçekleştirmiştir. Veliahd olduğu zaman kütüphanesini Dolmabahçe Sarayı Veliahd Dairesi'nin selamlık kısmı üst katındaki baştan ikinci odaya taşımıştır. Kütüphanenin bulunduğu bu oda Haluk Şehsuvaroğlu'nun *Tarihi Odalar* isimli kitabında şu şekilde tasvir edilmektedir:

20

19 Kütüphanede bulunan albüm kapaklarından örnekler.

20 Abdülmecid Efendi Kütüphanesi'nin Veliahd Dairesi'ndeki yeri.

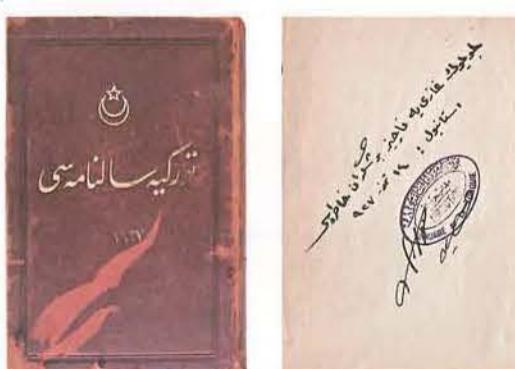
19

21

22

"Tavani tırş renginde, göbekli ve kenarları gemi resimleriyle süslü salonun dört penceresi ve karşılıklı iki kapısı vardır. Selamlık sofاسından kütüphaneye girilince karşı kapıya kadar olan kısım kitaplıklarla bölünmiş ve karşı kapı yanından pencereleme doğru duvar boyunu da yine kitaplıklar işgal etmiştir. Bir L harfi teşkil eden bu kütüphanenin ortasında Veliahdin büyük yazı masası duruyor ve bunun önünde oturulunca arkası kapıya gelmek üzere bir maroken yuvarlak iskemle yer almış bulunuyordu. Yazı masasının iki yanında üzerleri Hereke kumaşı kaplı koltuklar, pencerenin önüne ayaklı büyük bir küre ve selamlık kapısı tarafından duvar dibine de bir yazihane konulmuştu. Kitap rafları kıymetli eserlerle doluydu. Üst kısımları meşhur hattatların yazıları süslüyordu. Abdülmecid Efendi bu odada okur, yazar, bazı akşamlar haremden kadınları da gelerek bu odada kendisiyle görüşürlerdi."

Veliahd Dairesi'ndeki kütüphane odası, Abdülmecid Efendi'nin hayatındaki önemli olaylara da tanıklık etmiştir. Son Osmanlı Veliahdi önce Birinci Dünya Savaşı, sonra da Kurtuluş Savaşı mücadelesini bu odadan takip etmiş, Mustafa Kemal Paşa tarafından Anadolu'ya davet edildiği kendisine bu odada bildirilmiş, Kurtuluş Savaşı kazanıldıktan sonra Vahdeddin'in İstanbul'u terk ettiği haberini bu odada öğrenmiş ve en son Büyük Millet Meclisi tarafından halife seçilmesi üzerine sultanat feragatnamesini ve hilafet beyannamesini bu odada imzalamıştır.

Abdülmecid Efendi halife seçildikten sonra Dolmabahçe Sarayı'na yerleşmiş, kütüphanesini de Mabeyn Bölümü'ndeki Hünkar Dairesi Sofasına taşımıştır. Sofaya açılan ve daha önceki Osmanlı Hükümdarları tarafından da çalışma odası olarak kullanılan büyük odayı, Abdülmecid Efendi de aynı amaçla kullanmış, küçük odayı ise namaz odası yapmıştır. Kütüphane çepeçevre raflarla kaplanmış ve ortaya Halife'nin eskiden beri üzerinde çalıştığı büyük masa yerleştirilmiştir. İşiği yandaki terastan alan, dolaplarla biraz daha loşlaşan bu odada 3 Mart 1924 akşamı halifeliğin kaldırıldığı ve kendisinin ailesiyle beraber yurt dışına çıkışması gereği bildirilmiştir.¹¹ Bu olayla birlikte Dolmabahçe Sarayı'nda sultanat ve halifelik dönemi kapanmış, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün Dolmabahçe Sarayı'na gelişyle birlikte yeni bir dönem başlamıştır.

Atatürk ve Abdülmecid Efendi Kütüphanesi

Atatürk'ün cumhuriyetin ilanından sonra İstanbul'a ilk geliş (1 Temmuz 1927) büyük bir sevinç ve coşku yaratmış, Atatürk için görkemli bir karşılama töreni düzenlenmiştir. Atatürk, denizde yapılan karşılama töreninden sonra, Dolmabahçe Sarayı'na gelmiş, Muayede Salonu'nda kendisini karşılayarak saygılarını sunmak isteyen kişi ve kurumları kabul etmiştir. Dolmabahçe Sarayı Abdülmecid Efendi Kütüphanesi koleksiyonunda o güne ait bir

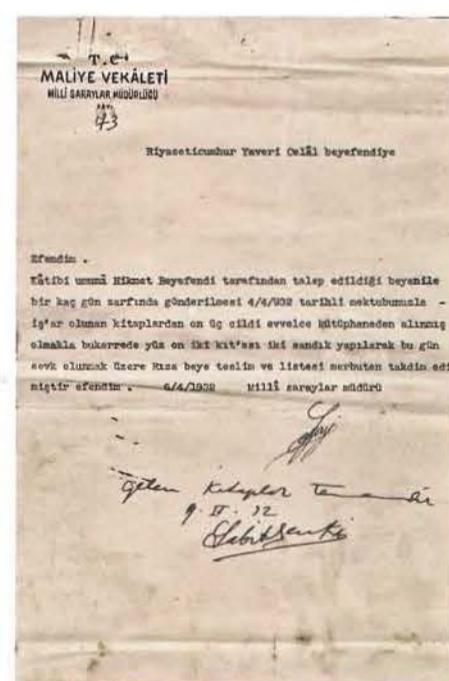
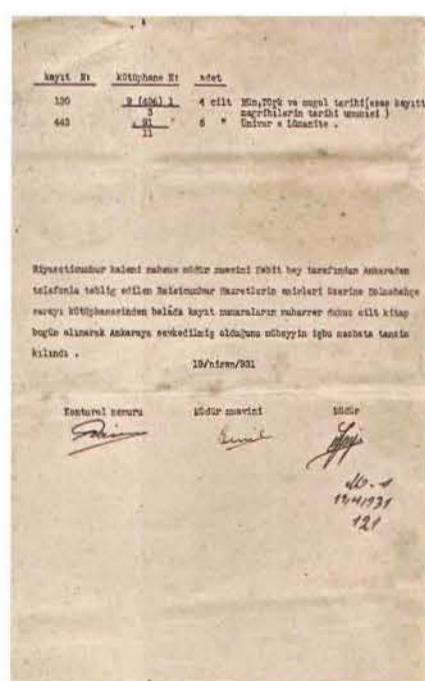
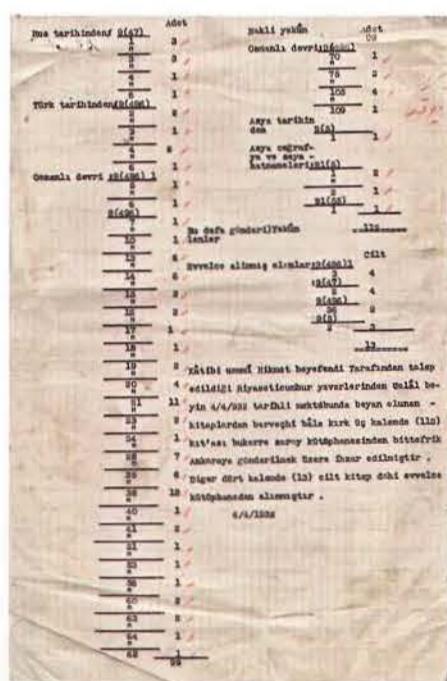
ani olarak yer alan K 213(38)- 44 numaraya kayıtlı belgede, "Reis-i Cumhur Gazi Paşa Hazretlerine Arz-ı Ta'zimat Eylemek Üzere Dahil-i Teşrifat Olan Zevat ve Müessesesat" (Cumhurbşakanı Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Saygilarını Sunmak Üzere Gelen Kişi ve Kuruluşlar) başlığı altında karşılama töreninde hangi kişi ve kurumların, hangi sırayla ve kaçar kişi olarak temsil edilecekleri belirtilmektedir. Belgeye göre, başta milletvekilleri olmak üzere vali, belediye başkanı, askeri ve adli erkan, çeşitli dernek ve kuruluş temsilcilerinden oluşan karşılama heyeti toplam 955 kişidir.

Atatürk İstanbul'a ilk gelişti olan 1 Temmuz 1927'den 10 Kasım 1938'e kadar çeşitli aralıklarla toplam 31 kez İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'a geldiği zamanlarda gerek yabancı devlet konuklarını ağırlamak, gerek devletin resmi işlerini yürütmek, gerekse ikamet etmek için Dolmabahçe Sarayı'nı kullanmıştır. Atatürk Dolmabahçe Sarayı'nda bulunduğu süre içerisinde önemli kararlar almış ve önemli çalışmalara imza atmıştır. Özellikle Türk Dili ile ilgili çalışmalarla bizzat başkanlık yapmış, Türk Dil Kurultaylarını Dolmabahçe Sarayı'nda gerçekleştirmiştir. Dolmabahçe Sarayı'nın çeşitli oda ve salonları, Türk Dili Kurultayları'ndan başka, Türk Tarihi ile ilgili kongre ve toplantılar, Balkan Konferansına, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluş sancılarına, Yugoslavya Kralı, İran Şahı ve İngiltere Kralı'nın konuk edilmesine tanıklık etmiştir. Dolmabahçe Sarayı'nın pek çok oda ve salonu gibi, Abdülmecid Efendi Kütüphanesi de Atatürk döneminden izler taşımaktadır. Küütüphanede 617 envanter numarasına kayıtlı "Türkiye Salnamesi", 1876 envanter numarasına kayıtlı "Ziraat-ı Fenni" ve 3807 envanter numarasına kayıtlı Hüseyin Rifat Efendi tarafından Gazi Hazretleri için yazılmış 17 varaklı el yazması bir eser olan "Rubaiyat-ı Hayyam'dan Manzum Tercümeler" isimli kitaplar Atatürk'e ithaf edilmiş olan eserlerdendir. Atatürk'ün Dolmabahçe Sarayı'nda bulunduğu dönemde Abdülmecid Efendi Kütüphanesi'nde bulunan kitaplardan faydalandığını, hatta bunların bir kısmını Ankara'ya götürerek inceledikten sonra iade ettiğini ise arşiv belgelerinden öğrenmekteyiz. Milli Saraylar Arşivi CMH 1545 numaralı belgeler içerisinde Milli Saraylar Müdürü Sezai Selek imzalı resmi yazıyla, 1931 yi-

21 Atatürk'ü İstanbul'a ilk gelişinde karşılamaya gelen kişi ve kuruluşları gösteren liste.

22 Abdülmecid Efendi
Kütüphanesi'nde bulunan Atatürk'e ithaf edilmiş kitaplar.

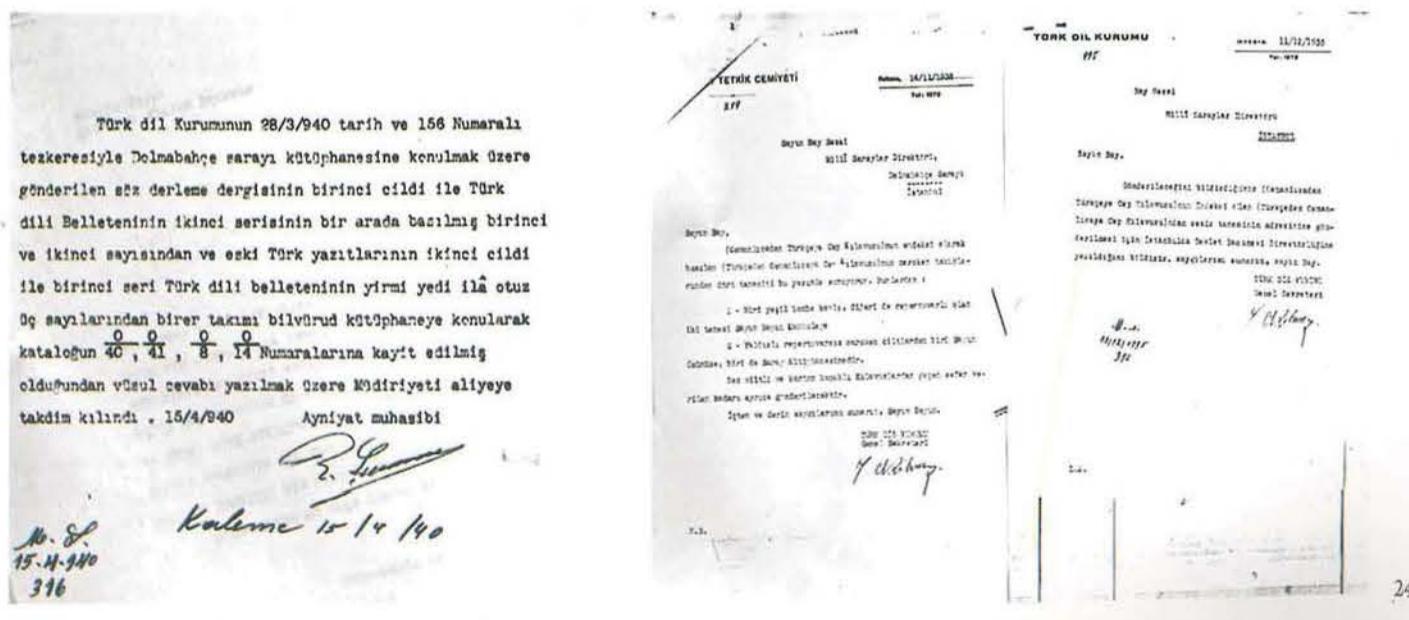
23 Atatürk'in isteği üzerine Kütüphane'den alınarak Ankara'ya gönderilen kitaplarla ilgili belge.

linda 9 cilt ve 13 cilt, 1932 yılında ise 112 cilt kitabın 2 sandık halinde Ankara'ya gönderildiği belirtilmektedir. Rus tarihi, Türk tarihi, Osmanlı tarihi, Asya tarihi, Coğrafya ve seyahatnamelerle ilgili olan kitaplardan biri de Yusuf Akçuraoğlu'nun *Türk, Cermen ve Slavların Tarihi* isimli kitabıdır ve bugün Abdülmecid Efendi Kütüphanesi'nde 963 ve 2987 envanter numarasına kayıtlı olarak bulunmaktadır. Kütüphanede bulunan Türk Dili ve Türk Tarihi ile ilgili kitaplardan bir kısmı da Türk Dil Kurumu Genel Sekreteri İbrahim Necmi Dilmen tarafından "Saray Kütüphanesine" konulmak üzere resmi yazı ile gönderilmiştir. MSHHA CMH 2100 numaralı belgede, 14.11.1935 tarihinde *Osmancadan Türkçeye ve Türkçeden Osmancaya Cep Kılavuzu* isimli kitaplar, MSHHA CMH 2217 numaralı belgede ise 28.03.1940 tarihinde "Türkiye'de Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi" "Eski Türk Yazıtları" ve "Türk Dili Belleten dergisinin, 27, 28, 29, 30, 31, 32 ve 33. sayılarının yine İbrahim Necmi Dilmen tarafından Milli Saraylar Müdürü Sezai Selek'e hitaben yazılan bir yazı ile "Saray Kütüphanesine" gönderildiği belirtilmektedir. Belgelerden de anlaşıldığı gibi Abdülmecid Efendi Kütüphanesi Atatürk döneminde "Saray Kütüphanesi" olarak anılmış ve Atatürk'ün ölümünden sonra da kullanılarak yeni kitaplar eklenmiştir. Kütüphanede 1940'lı ve 1950'li yıllara ait kitapların mevcudiyeti de bu durumu kanıtlamaktadır.

Atatürk'ün Türk tarihini değerlendirmeye olayları tarihsel süreç içinde ele alma konusunda en çok yararlandığı ve etkilendiği kaynaklardan birisi Deguignes'in *Histoire Generale des Turcs des Mongols et des Autres Tartares Occidentaux avant et Tepuis Jesus- Christ Jusqu à Present* adlı ünlü yapıtıdır. 1756-1758 yıllarında 5 cilt olarak Paris'te yayımlandığında, İslamiyetten önceki dönemde bir Türk tarihinin var olduğunu gösterdiği için geniş yankılar yapan bu eser ne yazık ki Türk aydınlarca ancak 19. yüzyılın sonunda farkedilebilmiş ve cumhuriyetin ilk yılında Türkçeye çevrilebilmiştir. Hüseyin Cahit Yalçın'ın *Hunların, Türklerin, Moğolların ve Daha Tatarların Tarih-i Umumisi* adıyla yaptığı bu çeviri 1924'de basılmıştır.¹² Atatürk'ün tarih çalışmalarında yararlandığı bu çeviri kitap da 2819 envanter numarasıyla Abdülmecid Efendi Kütüphanesi koleksiyonu içinde yer almaktadır. Kütüphanede Atatürk dönemine ait eserler arasında görsel kaynaklar da bulunmaktadır. 11/1266 envanter numarasına kayıtlı cumhuriyetin 10. yıl kutlama-

24 Türk Dil Kurumu Genel Sekreteri İbrahim Necmi Dilmen tarafından Saray Kütüphanesi'ne (Abdülmecid Efendi Kütüphanesi) gönderilen kitapların belgesi.

larına ait fotoğraf albümü, K 275 envanter numarasına kayıtlı 1928 yılında M. Sa-voulian tarafından yapılmış Atatürk portresi, K 280-281 envanter numarasına kayıtlı Atatürk ve Afgan Krali Emanullah Han'ın fotoğrafları bu görsel kaynaklara örnek olarak verilebilir.

Atatürk'ün son günlerine kadar Türk Dili ve Türk Tarihi ile ilgili çalışmalarına devam ettiği ve kitaplarla meşgul olduğunu, İsmail Habib'in 10 Kasım 1939 tarihli Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan "Ölüm Odasında" başlıklı makalesindeki şunlar çok güzel bir şekilde açıklanmaktadır:

"İkinci defa yaver Naşid'le çakiyoruz. Elbette ondan da bir şeyler öğrenirim diyorum. Tekrar kütüphane odasındayız. 'Acaba son okuduğu kitaplar nelerdi?' Yaver arkadaşım 'Onu Nuri bilir, diyor, onun hafız-ı kütübü gibiydi.' Salondan geçen bir gence seslendi. Siyah elbiseli, siyah kravatlı Nuri izahat veriyor: Buraya eli altında bulunması lazım gelen kitapları, asıl kütüphaneden alıp getirirdim. Onlar şurada bir dolap vardı, orada dururdu. Şurada bir masa vardı, orada okurdu. En son okuduğu kitaplar hep Türk diline ve Türk tarihine aitti. O ki yeryüzünün en şerefli kılıcını taşıdı. O kılıcı hep hakkı ve vatanı müdafaa uğrunda kullandığı için. Fakat onun eli kılıcın kabzasından çok kitabıń cildini tuttu."

Günümüzde Halife Abdülmecid Efendi Kütüphanesi

Abdülmecid Efendi Kütüphanesi'ne Atatürk'ün ölümünden sonra, İnönü döneminde eklenen Türk dili ile ilgili kitaplardan sonra yeni bir kitap kaydı yapılmamış, 1952 yılında tüm Milli Saraylar bazında yapılan envanter çalışması kütüphane için de gerçekleştirilmiştir. 1952 yılında yapılan envanter defterinden anlaşıldığına göre kütüphanede bulunan kitaplar kütüphanecilikte kullanılan bir tasnif sistemi olan Dewey onlu tasnif sistemine göre düzenlenmiş, ancak yer numaraları 1'den başlayarak kaydedilmiştir. Bu sebeple kütüphanede rafarda bulunan kitapların bir kısmı arasında konu bütünlüğü görülürken, bir kısmı da çeşitli risaleler açıklamasıyla envanter defterine toplu olarak kayıt edilmiştir. 1992-1993 yıllarında kütüphane yeniden elden geçirilerek bir katalog oluşturulmuş ve elde edilen veriler bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Bu çalışmada 1 numaralı kitaptan başlamak üzere envanter defterinde toplu olarak kaydedilen kitaplar da tek tek değerlendirilerek katalog ve tasnif yapılmıştır. Böylece envanter defterinde 4453 adet görünen kitap sayısı yapılan yeni çalışmaya 10867 ye ulaşmıştır. File Maker veri tabanı kullanılarak oluşturulan kütüphane programı, okuyucunun bilgiye ulaşımını sadece yazar adı, kitap adı ve konusuyla sınırlamayarak, çeviren, diğer yazarlar, yayın yeri, yayınevî, yayın tarihi gibi her bir giriş ögesiyle erişimi mümkün kılmaktadır. 2008 yılında, kütüphanede bulunan ve nadir eser özelliği taşıyan kitaplar, saraydaki diğer objeler gibi değerlendirilerek "Kitap Seksyonu" oluşturulmuş ve yeni bir envanter programı kapsamında girişleri yapılmaya başlanmıştır. Bu program çerçevesinde, kütüphanede bulunan eserler tek tek fotoğraflanarak, cilt özellikleri ve malzemeleri, ithaf yazıları, ölçüler, koruma durumları ve onarıma ihtiyacı olup olmadığı gibi detaylı bilgileri tek bir sayfa üzerinde gösterilebilmektedir. Bu programda da her bir giriş ögesinden tarama yaparak istenilen bilgiye ulaşmak ve bazı gruplamalar yapmak mümkündür.

Devam eden envanter çalışmaları ve araştırma aşamasında olan dijitalleme ve konservasyon çalışmaları sebebiyle, şimdilik sadece kurum personelinin faydalandı-

acı Abdülmecid Efendi Kütüphanesi, yerli ve yabancı yazarlarca yazılmış eserlerin, dönemin tarihini çok yönlü ve açık bir biçimde yansıtması özelliği ile 19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarının araştırılmasında önemli bilgi ve belge merkezi niteliği taşımaktadır.

DİPNOTLAR

- 1 <http://www.kalemguzeli.net/osmanli-kutuphaneleri.html>.
- 2 Müjgan Cunbur, Kanuni devrinde kitap sanatı, kütüphaneleri ve Süleymaniye Kütüphanesi, <http://www.kutuphaneci.org.tr>.
- 3 Gazi Aşiroğlu, *Son Halife Abdülmecid*, İstanbul: 1992, s. 27.
- 4 Reşat Ekrem Koçu, *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul: 1958, s. 137.;
Eylem Yağbasan, *Ressam Halife Abdülmecid Efendi (1868-1944)*,
Hanedandan Bir Ressam Abdülmecid Efendi, Yapı Kredi Yayıncıları, İstanbul: 2004, s. 24, 25.
- 5 Gazi Aşiroğlu, *Son Halife Abdülmecid*, İstanbul: 1992, s. 167.
- 6 ARGUS gazete kesme firması tarafından gönderilen gazete kesikleri, özellikle İkinci Meşrutiyet döneminde Sultan II. Abdülhamid'in tahttan indirilerek yerine V. Mehmed Reşad'ın geçirilmesi ile ilgili Avrupa ve Amerika basınında çıkan haber ve makaleleri kapsamaktadır.
- 7 Gazi Aşiroğlu, *Son Halife Abdülmecid*, İstanbul: 1992, s. 91, 92.
- 8 Eylem Yağbasan, *Ressam Halife Abdülmecid Efendi (1868-1944)*,
Hanedandan Bir Ressam Abdülmecid Efendi, Yapı Kredi Yayıncıları, İstanbul: 2004, s. 27.
- 9 Gazi Aşiroğlu, *Son Halife Abdülmecid*, İstanbul: 1992, s. 29, 30.
- 10 Reşat Ekram Koçu, *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul: 1958, s. 137.
- 11 Haluk Şehsuvaroğlu, *Taribi Odalar*, İstanbul: 1954, s. 159, 160.
- 12 Şerafettin Turan, *Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar*, Ankara: 1989, s. 29.

KAYNAKÇA

- Hanedandan Bir Ressam Abdülmecid Efendi*, Yapı Kredi Yayıncıları, İstanbul: 2004.
BANOĞLU, Niyazi Ahmet, *Atatürk'ün İstanbul'daki Hayatı*, C.II, İstanbul: 1924.
AŞIROĞLU, Gazi, *Son Halife Abdülmecid*, İstanbul: 1992.
TURAN, Şerafettin, *Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar*, Türk Tarih Kurumu, Ankara: 1989.
Osmanlı Hanedanından Bir Ressam Abdülmecid Efendi, Milli Saraylar Yayıncıları, İstanbul: 2004.
1927-1938 Atatürk'ün Uşağı Cemal Granda Anlatıyor, Ankara: 2007.
AKGÜN, Seçil Karal, *Halifeliğin Kaldırılması ve Laiklik*, İstanbul: 2006.
YALMAN, Ahmed Emin, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, C.2, İstanbul: 1970.
ÜNÜVAR, Safiye, *Saray Hatırlarım*, İstanbul: 1964.
MS Milli Saraylar Belgeleri, S.1, 2007.
LOTI, Pierre; *Türkiye İçin Mektuplar*, TC. Kültür Bakanlığı, Ankara: 2000.
KOÇU, Reşad Ekrem, *İstanbul Ansiklopedisi*, C. I, İstanbul: 1958.
“Son Halife ve Veliahd II: Abdülmecid'in İki Mektubu”, *Hayat Tarib Mecmuası*, Ocak 1970, S. 12, 5-7.
BAYKAL, İsmail, “Son Osmanlı Veliahdi ve Halifesi Abdülmecid'in Sarayında Neler Gördüm”, *Tarib Dünyası*, C. II, 17-24, 1950-1951.
BAYKAL, İsmail, “Abdülmecid Efendi ve Sarayında Cereyan Eden Bazı Olaylar”, *Yakın Tarihimiz*, C. IV, 47-48, 1963.
ERÜNSAL, İsmail, *Türk Kütüphaneleri Tarihi II; Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, Ankara: 1988.